

הרב אייל פישלר

עיקול מיטלטלין של בית כנסת

תגובה למאמרו של הרב יואב שטרנברג
"עיקול מיטלטלין של בית כנסת" צהר לט
(התשע"ו) 131

במאמרו הסיק גיסי הרב יואב שטרנברג (עמ' 139): "אם כן, הוא הדין לנידון דידן, ששם הבעלים לא נשתקע, מותר למכור חפצים שנתרמו לבית הכנסת ולפרוע את חובות בית הכנסת".

מסקנה זו מבוססת על שני מקורות שהביא לפניו במאמרו.

הראשון משו"ת הרא"ש (כלל יג, סימן יד), אלא ששם מדובר על שינוי ה"צדקות שמתנדבין לצורך בית הכנסת... לשנותן לצורך תלמוד תורה, שהוא עילוי קדושה חמורה", ובנידון כאן אין עילוי כזה.

המקור השני הוא מדברי הרב דוד אורטנברג (תהילה לדוד, יורה דעה, סימן צח, אות יא-יג). ה"תהילה לדוד" עוסק בספרים שנתרמו בצוואה לצורך בית כנסת מסוים, אך "אין מי שילמוד בהם ועומדים סגורים". דבריו מסוכמים במאמר (עמ' 139) במשפט: "נמצא שמותר למכור ספרים, אף אם שם בעליהם לא נשתקע מהם, אם הדבר נצרך לתשלום ההוצאות של בית הכנסת", ואולם נראה לעניות דעתי שזו מסקנה שגויה.

במאמר (שם) מצוטטים דברי ה"תהילה לדוד" כך:

והנה לכאורה כיון שנפטר המצווה, חשוב נשתקע. אבל בשו"ת נודע בשערים ח"ב סימן ג כתב דלא חשיב נשתקע וכן נראה... אבל באמת נראה כיון דהספרים אינם נצרכים כלל לבית הכנסת הזה, הוי מצוה דעדיף מיניה להניחם בבית הכנסת אחרת, שילמדו מהם. ומה מצוה יש בזה שהספרים עומדים סגורים? ופשיטא להספקת תלמוד תורה, דעדיף מבית הכנסת.

מציטוט זה עולה, כאמור, שאף "דלא חשיב נשתקע", ושם הבעלים נותר על הספרים שנתרמו, התיר ה"תהילה לדוד" למוכרם "להספקת תלמוד תורה". מלבד שגם כאן ההיתר הוא רק לצורך לימוד תורה, ולא לדבר הדומה לעניין המאמר – תשלום חובות – נראה שההיתר הוא גם כש"לא חשיב נשתקע", שהרי לפי הציטוט כאן, ה"תהילה לדוד" מביא את ה"נודע בשערים" ומוסיף: "וכן נראה". אולם עיון במקור יגלה שהפסוק כאן שגוי, והמילים "וכן נראה" פותחות את המשפט הבא: "וכן נראה לפ"ד הש"ך...". כלומר, הן לפי ה"נודע בשערים" הן לפי הש"ך, פטירת המצווה אין משמעה "נשתקע", אבל סביר כי ה"תהילה לדוד" סומך את ההיתר גם על סברתו ש"לכאורה... חשוב נשתקע".

על כל פנים, עיון בדברי ה"תהילה לדוד" מעלה שהיתרו הנו רק במקום שהספרים יעמדו סגורים "ומה מצוה יש בזה?", וברור שהספרים יימסרו או יימכרו למי שילמד בהם תורה, והוא מוסיף בהמשך דבריו סניפים נוספים להקל הקשורים למקרה שלו. ממילא, אין לעניות דעתי למצוא בדבריו מקור להיתר מכירת חפצים שנתרמו לבית הכנסת ושם בעליהם עליהם לצורך תשלום חובות.

תגובת הרב שטרנברג

ביחס לדברי הרא"ש, דומני שהרב פישלר מערבב בין שני עניינים. הרא"ש נשאל אם מותר למכור בית כנסת לצורך תלמוד תורה. לשאלה זו שני פנים: האחד – האם מותר למכור תשמישי קדושה לצורך דבר אחר? והשני – האם צריך לחוש לדעתם של התורמים, שמתנגדים למכירה? השאלה הראשונה קשורה להלכות קדושת בית כנסת ב"שולחן ערוך", אורח חיים, סימן קנג. השאלה השנייה היא שאלה בהלכות צדקה, המפורטות ב"שולחן ערוך", יורה דעה, סימן רנט.

אני הבחנתי בין שתי השאלות האלה והפרדתי ביניהן במאמרי, בדיוק כפי שהפריד הרא"ש. ביחס לשאלת המכירה לצורך קדושה חמורה, שבעת טובי העיר הם אלו שיפקיעו את הקדושה (ובעל החוב שבא במקומם, כמבואר במאמרי). ביחס להתנדבות, הכלל של הרא"ש הוא שמותר למכור רק אם הצורך לגיטימי, והתורם אינו יכול למחות במקרה כזה.

ביחס לדברי ה"תהילה לדוד": ראשית, אני חושב שה"תהילה לדוד" אכן אינו נשען במסקנתו על ההיתר שפטירת הבעלים נחשבת "נשתקע שמם". הוא פותח אותה בלשון מסויגת: "והנה לכאורה", ומיד מסייג שוב – ה"נודע בשערים" חולק על כך וגם הש"ך. אם כן, היה לו לכל הפחות לבסס את טענתו אם הוא נשאר בעמדתו.

עיקול מיטלטלין של בית כנסת

נוסף על כך, מה יקרה בנידון דידן אם לא ישלמו את החוב – האם חברות החשמל והמים ימשיכו לספק מים וחשמל? ואם הן לא יספקו – האם מישהו יתפלל בבית כנסת כזה? ייתכן שבפועל הן אכן יסכימו להמשיך לספק מים וחשמל, אבל ברור שהסכמה זו היא לפנים משורת הדין. הדין הפשוט הוא שאדם אינו חייב לספק שירות בלי תשלום. אם כן, הגע עצמך: ברור שמותר למכור את ריהוט בית הכנסת או כל דבר אחר כדי שיסופקו מים וחשמל שיאפשרו להתפלל בו, אבל אם חברת החשמל למשל תהיה מוכנה לפנים משורת הדין לספק חשמל גם בלא לקבל תשלום על כך – האם במקרה כזה ישתנה הדין ויהיה אסור למכור את רכוש בית הכנסת כדי לשלם לה? לעניות דעתי, על כך היה אליהו הנביא אומר – הרצחת וגם שילמת?